

یادداشتی بر «فرهنگ اعلام سخن»

محسن صادقی

شده که یکی قطعاً از او نیست و آن تاج التراجم است (رک: توضیحات محدث ارموی در شرح غرر و درر). شایان ذکر است که مهم‌ترین اثر آقا جمال خوانساری، شرح غرر و درر آمیدی است که مرحوم محدث ارموی آن را تصحیح و منتشر کرده است. علاوه بر آن، تعداد دیگری از آثار خوانساری در کنگره‌ای که سال‌ها پیش برای بزرگداشت ایشان برگزار شد، به چاپ رسید.

ص ۳۳: «آقا دربندی». در صفحه ۷۰۰ با عنوان «دربندی، ملا آقا» تکرار شده است.

ص ۳۴: تألیف آقا ضیاء عراقی

«مقالات الاصول» است، نه «مقامات الاصول».

ص ۳۴: الدروس الشرعیة فی فقه الامامیه، تألیف شمس‌الدین ابو عبدالله محمد بن مکی جزینی عاملی معروف به شهید اول (م ۷۸۶ هـ ق) است. اما در این جا، این کتاب به آقا مجتهد عاملی موسوی اصفهانی نسبت داده شده است!

ص ۳۵: آقا نجفی قوچانی را مجتهد «شیخی» دوازده امامی دانسته‌اند. ممکن است با دیگری اشتباه شده باشد، وگرنه آقاجنّفی صاحب سیاحت شرق و شاگرد آخوند خراسانی هیچ‌گاه شیخی نبوده است.

ص ۷۳: در مورد ابن ابی عقیل عمانی حذاء نوشته‌اند: «در میان فقهای امامیه به قدیمین شهرت دارد». به ابن ابی عقیل و ابن جنید با هم «قدیمین» می‌گویند نه به ابن ابی عقیل تنها.

ص ۷۵: پس از ابن الجزار، مدخل «ابن جنید» افتاده است.

ص ۸۰: شرح حال ابن جوزی در این صفحه آمده و در صفحه ۹۶۶ با عنوان «سبط بن الجوزی» شرح حال همان ابن جوزی تکرار شده است!

ص ۸۴: «ابن داوود حلی». مهم‌ترین کتابش که کتاب الرجال است، و در ابتدای شرح حال هم در وصف او کلمه «رجالی» آمده، در ردیف آثارش نام برده نشده است.

ص ۱۱۳: «ابوالقاسم زنجانی». شرح حال زنجانی در ص ۸۹۹ با

فرهنگ اعلام سخن. به سرپرستی حسن انوری. تهران: سخن، ۱۳۸۷. ج ۳. ۲۴۷۵ ص. مصور.

چندی پیش در کتابفروشی چشمم به فرهنگ اعلام سخن افتاد. از آن جا که با دیگر مجلدات و دوره‌های فرهنگ سخن کم و بیش آشنا بودم و آوازه آن‌ها به گوشم خورده بود، دوره سه جلدی این کتاب را تهیه کردم. در نگاه اول صحافی زیبا و حروف چینی و صفحه‌آرایی و کیفیت و کمیت تصاویر کتاب مرا شایسته خود ساخت. از آن جا که نگارنده به شرح حال

عالمان شیعی علاقه‌مند است، در این مدخل‌ها بیشتر دقت کرد، اما برخلاف انتظار، آشفتگی، تکرار، خلط و اغلاط چاپی در این مدخل‌ها، نگارنده را بر آن داشت که یادداشتی بنویسد و مواردی را که با نگاه اجمالی با آن‌ها برخورد کرده است گوشزد کند. امیدوارم مؤلفان محترم کتاب از بنده نرنجند و مواردی را که وارد می‌دانند در چاپ دیگر اصلاح کنند. موارد زیر عمدتاً مربوط به عالمان شیعی و بعضاً دیگران است. اشکالات کتاب را می‌توان در چند بخش خلاصه کرد:

۱. تکرار مدخل‌ها، ۲. خلط دو مدخل، ۳. اغلاط چاپی، ۴. جاافتادن مدخل‌ها، ۵. حجیم یا کم حجم بودن مدخل‌ها. برای مورد پنجم دو سه مثال می‌زنم و مصداق‌های موارد چهارگانه را به ترتیب صفحات کتاب در متن مقاله می‌آورم.

در مورد غث و ثمین بودن مدخل‌ها، مناسب است هر شخصیت به اندازه آثار و قدر و منزلتش به آن پرداخته شود. اما در بعضی موارد این امر رعایت نشده؛ مثلاً مدخل شیخ محمدحسن صاحب جواهر الکلام در ص ۱۹۲۷ تنها چهار سطر است و امام موسی کاظم (ع)، امام هفتم شیعیان هفت سطر، اما در ذیل مدخل فلان خواننده احياناً چند ستون مطلب آمده است!*

ص ۳۱: نام کتاب آقابزرگ تهرانی «النقد اللطیف» است نه «النقد الطیب».

ص ۳۲: در شرح حال آقا جمال خوانساری دو تألیف از او نام برده

عنوان «زنجانی، ابوالقاسم» تکرار شده است. ضمناً در این مدخل گفته شده: زنجانی همراه محقق ثانی از عراق به ایران آمد. چه طور ممکن است محقق ثانی در گذشته به سال ۹۴۰ ق با زنجانی متولد ۱۲۲۴ ق از عراق به ایران آمده باشد؟! ثانیاً: محقق ثانی (= محقق کرکی) از لبنان به ایران آمد نه از عراق.

صص ۱۹۵ - ۱۹۴: «اشکوری، قطب‌الدین محمد» صاحب محبوب‌القلوب، همان «قطب‌الدین لاهیجی» است که در ص ۱۴۷۴ تکرار شده است!

ص ۲۱۶: «امام شوشتری، محمدعلی». تاریخ وفات امام شوشتری ۱۳۵۱ قمری دانسته شده که حتماً اشتباه و ۱۳۵۱ شمسی صحیح است.

ص ۲۲۹: در ردیف تألیفات محسن امین عاملی، «تحفة الاحباب فی آداب الطعام والشراب» صحیح است. اشکال مهم دیگر این که همین مدخل با عنوان «امین، محسن» در صفحه ۲۲۶، یعنی سه صفحه پیش هم تکرار شده است!

ص ۳۷۹: «بهبهانی، محمدباقر». در این مدخل محمدباقر مشهور به وحید بهبهانی با محمدباقر بهبهانی دیگر خلط شده است. وگرنه وحید بهبهانی صاحب شرح مفاتیح‌الشرائع (م ۱۲۰۵ ق) نمی‌تواند شاگرد شیخ زین‌العابدین مازندرانی (م ۱۳۰۹ ق) باشد. در همین مدخل «شرح مفاتیح الکلام» اشتباه و «شرح مفاتیح‌الشرائع» صحیح است.

ص ۴۷۲: «تستری کاظمی، شیخ اسدالله». زبدة‌الاصول از آثار کاظمی دانسته شده است. در حالی که زبدة‌الاصول از آثار شیخ بهاء‌الدین عاملی مشهور به شیخ بهایی است و نظم زبدة‌الاصول از آثار کاظمی است. ضمناً مهم‌ترین تألیف شیخ اسدالله تستری، مقابس الانوار است و به همین سبب به «صاحب مقابس» مشهور است.

مطلب دیگر در این مدخل این که شرح حال همین شیخ اسدالله، در صفحه ۷۰۶ با عنوان «دزفولی کاظمی، شیخ اسدالله» تکرار شده است!

ص ۴۹۲: در شرح حال ملاعبدالله بشروی تونی (م ۱۰۷۱ ق) صاحب الوافیة در اصول، عکس فاضل تونی معاصر (متوفای ۱۳۳۹ ش) کلیشه شده است!

ص ۵۰۸: در مدخل «ثعلب، ابوالعباس احمدبن یحیی»، «قواعد‌الشعر» صحیح است نه «قواعد‌اشعر».

ص ۵۲۴: در مدخل جرجانی «شرح تهذیب‌الوصول الی علم الاصول» است، نه «شرح تهذیب‌الاصول الی علم الاصول».

ص ۵۳۷: «جزائری، سیدطیب». ایشان زنده است و در قم زندگی می‌کند در حالی که شرح حال طوری تنظیم شده که گویا ایشان درگذشته است؟! درباره شرح حال و آثار ایشان رک: اوراق الذهب، صص ۱۱۷ - ۱۰۹.

ص ۵۴۴: شرح حال «جمال واعظ»، پدر محمدعلی جمال‌زاده، در صفحه ۲۲۴۲ با عنوان «واعظ اصفهانی» تکرار شده است!

ص ۵۵۰: ولادت عبدالعزیز جواهرکلام ۱۳۰۸ قمری / ۱۲۶۹

شمسی صحیح است نه ۱۲۷۵ شمسی (رک: دانشنامه جهان اسلام و النجم الزاهر فی اعلام آل الجواهر).

ص ۵۵۰: گفته شده که مادر علی جواهرکلام دختر محمد حسن نجفی صاحب جواهر بود که اشتباه است، بلکه مادر علی جواهرکلام نوه صاحب جواهر است. (رک: خاطرات علی جواهرکلام، نشر آبی)

ص ۵۵۱: عبدالرسول جواهری، انیس الموحدین مولی احمد نراقی را از فارسی به عربی ترجمه کرده است (رک: دانشنامه جهان اسلام، مدخل آل جواهری) در حالی که نویسنده، جواهری را مترجم انیس الموحدین کلباسی؟! از عربی به فارسی؟! می‌داند.

ص ۵۹۴: شرح مولی حبیب‌الله کاشانی در این صفحه با عنوان «حبیب کاشانی» آمده و در صفحه ۱۵۲۲ هم با عنوان «کاشانی، حبیب‌الله شریف بن ملاعلی» تکرار شده است!

ص ۵۹۷: در مدخل «حرّ عاملی، محمدبن حسن»، «هدایة الامة الی احکام الائمه» صحیح است.

ص ۶۰۶: شرح حال «حسن لاهیجی» در این جا آمده، در حالی که در صفحه ۱۷۷۵ هم با عنوان «لاهیجی، حسن بن عبدالرزاق» نیز تکرار شده است!

ص ۶۱۲: در مدخل «حسینی قزوینی، میرمحمدابراهیم»، «معارضة قصيدة الفوز و الامان» صحیح است. قصیده «الفوز و الامان» سروده شیخ بهایی است.

ص ۶۱۸: در مدخل «حلی، جمال‌الدین حسن به یوسف بن مطهر»، «تهذیب‌الاصول» از تألیفات خالصی دانسته شده است، نه «تذهیب الاصول».

ص ۶۳۴: در مدخل «خالصی، مهدی»، «حاشیة علی‌الالفیة الشهید الثانی» از تألیفات خالصی دانسته شده است. شهید ثانی تألیفی به نام «الالفیه» ندارد، بلکه این کتاب تألیف شهید اول است؟! شهید ثانی نیز همین الفیه را شرح کرده و «المقاصد العلیه فی شرح الرسالة الالفیه» نام نهاده است.

ص ۶۳۵: «خان احمدگیلانی». شرح حال گیلانی در این جا آمده و در صص ۱۷۴۹ - ۱۷۴۸ نیز با عنوان «گیلانی، خان احمد» تکرار شده است.

ص ۶۵۹: در مدخل «خمینی، روح‌الله»، «تحریر الوسیله» صحیح است نه «تحریر الوسیله».

ص ۶۹۹: در مدخل «دحیه کلبی»، «الکلبی» صحیح است نه «کلبی».

ص ۷۷۱: «رازی اصفهانی، محمدحسین». «الفصول فی علم الاصول» از تألیفات ایشان دانسته شده و در پایان شرح حال، «الفصول الغریبه فی الاصول الفقهیه» را یکی دیگر از آثار او دانسته‌اند؟! در حالی که هر دو یک کتاب‌اند نه دو کتاب.

ص ۷۷۷: در مدخل «راشد، حسینعلی»، «مجلدات متعدد» صحیح است نه «مجلات متعدد».

ص ۸۰۷: شرح حال سیدکاظم رشتی در این جا با عنوان «رشتی، سید کاظم» آمده و در ص ۱۵۲۵ با عنوان «کاظم رشتی، سید» تکرار

شده است؟!

ص ۸۱۰: «رشید رضا، محمد». شرح حال همین شخص با عنوان «محمد، رشید رضا» در ص ۱۹۳۰ تکرار شده است؟!

ص ۹۹۱: «سعید تهرانی، میرزا مسیح». از آثار ایشان **شرح مختصر النافع «علامه حلی»** دانسته شده که محقق حلی صحیح است نه علامه حلی.

ص ۹۹۱: «سعید تهرانی، شیخ حسن». از اقدامات او تأسیس کتابخانه مسجد چهل ستون بوده است نه «سعد چهل ستون» و استادش در نجف، «شیخ حسین حلی» بوده نه علامه حلی.

ص ۹۹۱: «سعید تهرانی، میرزا مسیح». در این جا شرح حال میرزامسیح تهرانی آمده، در ص ۱۹۸۳ هم شرح حال همین میرزا مسیح با عنوان «مسیح تهرانی» تکرار شده؟! که البته دومی از اولی ناقص تر است.

ص ۱۰۹۵: «شرف الدین، عبدالحسین» جا افتاده که مناسب است در چاپ دوم جبران شود.

ص ۱۱۰۳: «شعرانی تهرانی، ابوالحسن». میرزا ابوالحسن جلوه از اساتید علامه شعرانی دانسته شده است؟! آیا شعرانی که در سال ۱۳۲۰ ق به دنیا آمد می تواند شاگرد جلوه که در ۱۳۱۴ ق وفات یافته، باشد؟

ص ۱۱۳۲: شهید ثانی رافقیه ایرانی دانسته اند که اشتباه است. ایشان جبل عاملی است نه ایرانی.

ص ۱۱۳۶: «شیخ بهایی». گفته شده شیخ بهایی در بعلبک به دنیا آمد و دانشمند و شاعر ایرانی بوده است؟! بعلبک از مناطق لبنان امروز است و شیخ بهایی هم بعلبکی است که در نوجوانی به همراه پدر به ایران آمد.

ص ۱۱۳۷: شرح حال شیخ لطف الله میسی در این صفحه آمده، در حالی که در صفحه ۱۷۸۲ هم با عنوان «لطف الله عاملی» تکرار شده است؟!

ص ۱۱۶۰: مدخل «صدر، سیدمحمدباقر» جا افتاده و مناسب است که در چاپ دوم جبران شود. اما جالب تر این که در شرح حال امام موسی صدر (ص ۱۱۶۱) گفته شده که در سال ۱۳۵۷ به همراه دخترش بنت الهدی ناپدید شدند؟! و شهید سید محمدباقر صدر با امام موسی صدر خلط شده است؟! و عجیب تر این که همین بنت الهدی در صفحه ۳۵۰ به درستی خواهر آیت الله سیدمحمدباقر صدر دانسته شده است.

ص ۱۱۹۴: مدخل «طباطبائی یزدی، محمدکاظم». در صص ۲۴۳۱-۲۴۳۰ با عنوان «یزدی، سیدمحمد کاظم» تکرار شده است؟! ص ۱۱۹۵: «طبرسی، میرزا حسین». شرح حال حاجی نوری در این جا آمده و در صفحه ۲۲۱۰ با عنوان «نوری، میرزا حسین» نیز تکرار شده است؟!

ص ۱۲۲۵: محدث قمی چهار بار به زیارت خانه خدا مشرف شد نه سه بار (رک: رضا مختاری، «سفرهای حج محدث قمی»، جمع پریشان، ج ۱).

ص ۱۲۴۷: شرح حال ملاعبدالله مازندرانی در این صفحه آمده

و در صفحه ۱۸۶۲ هم شرح حال همین شخص تکرار شده است؟! صص ۱۵۲۴ - ۱۵۲۳: شیخ جعفر کاشف الغطاء، شیخ حسن و

شیخ موسی کاشف الغطاء، فرزندان شیخ جعفر و شیخ محمد حسین کاشف الغطاء از نوادگان شیخ جعفر و شیخ احمد کاشف الغطاء، همگی را ایرانی دانسته اند؟! در حالی که همه عرب اند نه ایرانی.

ص ۱۸۹۹: «مجاهد، سیدمحمد». شرح حال همین سیدمحمد مجاهد، با عنوان «طباطبائی، محمد» در صفحه ۱۱۹۳ تکرار شده است؟!

ص ۱۹۱۰: «نکت النهایه» از آثار محقق حلی است نه «شرح نکت النهایه».

ص ۱۹۱۱: در مدخل «محقق ثانی»، «جامع المقاصد» صحیح است.

ص ۱۹۳۰: مدخل محمدرضا اصفهانی مسجد شاهی صاحب **وقایه الأذهان و نقد فلسفه دارون** افتاده که مناسب است در چاپ بعدی جبران شود.

ص ۲۱۲۶: در مدخل «میرداماد»، «تقویم الایمان» صحیح است نه «تقدیم الایمان».

* البته نگارنده معترف است که با همه تلاشی که در شرح حال نگاری عالمان شیعه شده، هنوز جای یک فرهنگ استاندارد فارسی اعلام شیعه، مثلاً مانند اعلام زرکلی در زبان عربی، خالی است و جا دارد بعضی مؤسسات به جای پراکنده کاری و روزمژگی، به این مهم بپردازند تا نویسندگان فرهنگ اعلام سخن و امثال آن دچار سردرگمی و دردسر نشوند.

